

Bokanmeldelse

Landskapet i leken. En studie av utomhuslek på förskolegården

av Frederika Mårtensson

144 s. Institutionen för landskapsplanering. Sveriges Lantbruksuniversitet: Alnarp. 2004
ISBN: 91-576-6489-7

Bokanmeldelse v/Hans Petter Ulleberg

Innledning

Landskapet i leken er en doktorgradsavhandling som beskriver og analyserer sammenhenger mellom barns utelek og utearealet i barnehagen. Frederika Mårtensson er opptatt av relasjonen mellom det sosiale miljø (barna), det fysiske miljø (utearealet) og lekens tema (aktivitetene). Barns utendørs aktiviteter ses i sammenheng med hvordan det fysiske miljøet er utformet og tilrettelagt; hva det inviterer barna til å gjøre. Samtidig fokuserer hun på at barn selv skaper aktivitetsmuligheter ut fra det fysiske lekemiljøet. Mårtensson tar utgangspunkt i bestemte aktivitetsformer hun på svensk benevner som *vidlyftig* lek. Vidløftig lek kjennetegnes av at lekens struktur er *flerdimensjonal* og *mangfoldig* og gir deltakerne stort rom for endringer under forløpet, uansett om leken er livlig eller preget av mer lavmælt samvær.

Studien er empirisk, og gjennomført kvalitativt ved deltakende observasjon støttet av videoopptak, feltarbeid, intervju med barn samt utarbeidelse av aktivitetskart. Mårtensson gir et interessant innblikk i hvordan vi kan betrakte barns samspill med omgivelsene som en viktig relasjon i deres mangfoldige og sammensatte lek. *Landskapet i leken* gir oss en mulig innfallsvinkel til hvordan barns samspill med sitt fysiske lekemiljø kan beskrives og analyseres. Samtidig viser Mårtenssons arbeid viktigheten av å skape utemiljø som stimulerer barn til mangfoldig lek. Steder der barns lek fremstår som mangfoldig og flerdimensjonal, er ifølge Mårtensson en indikasjon på at utemiljøet tar vare på barns sterke følelser for omgivelsene. Dette er en utfordring (og ambisjon) for de som planlegger og skaper lekeområder for barn.

Studiens siktemål

Landskapet i leken er en del av et tverrfaglig samarbeid mellom forskere i miljøpsykologi og medisin som undersøker forbindelsen mellom barns opphold utendørs og helse. Mårtenssons studie søker å skaffe kunnskap om barnehagens uteareal, og på hvilken måte barnas lek tar utgangspunkt i og orienterer seg i relasjon til det fysiske miljøets utforming, innhold og karakter.

Et mer generelt spørsmål som Mårtensson også diskuterer, er om slike avgrensede lekemiljøer som barnehagens uteareal kan fungere som *frirom* for barns selvstyrte aktiviteter, og om slike areal har potensial for å gi muligheter for sterke lekeerfaringer. Sett i lys av at dagens barndom kjennetegnes ved økt tid i pedagogiske institusjoner hvor leken foregår på spesielt tilrettelagte steder, er Mårtenssons studie interessant. Avgrensede lekemiljø i barnehager og skoler har blitt viktige leke- og oppvekstmiljø for barn i dag, og i et slikt perspektiv bidrar studien med kunnskap om hva som kan tas i betraktning for å kunne skape gode fysiske oppvekstmiljø.

Forskningstradisjon og faglig ståsted

Mårtensson plasserer selv studien i det hun kaller en *bredt definert miljøpsykologisk tradisjon* hvor interessen for relasjonen mellom individet og de fysiske omgivelser utgjør et perspektiv på å forstå atferd. En slik tilnærming tar gjerne utgangspunkt i konkrete hverdagsmiljøer, og det settes lit til empiriske metoder. Mårtensson har i sitt arbeid et empirinært utgangspunkt hvor forskningshåndverket vektlegges i en systematisert bearbeiding av det som er undersøkelsens formål. Hennes forskningstilnærming og de metoder hun anvender seg av er inspirert av "grounded theory"-tradisjonen og hun vektlegger en etnografisk arbeidsmåte.

Forskningsarbeidet er inspirert og influert av perspektiv og metoder fra studier med ulik vektlegging av barns aktivitet respektive barns fysiske miljø. Mårtensson henter begreper og teori fra ulike fagdisipliner for å belyse forskjellige sider ved relasjonen mellom barn, fysisk miljø og lek. Foreliggende studie har mye felles med tidligere *lekemiljøstudier* gjennom at den fokuserer på et mer avgrenset miljø, og dette miljøet studeres med observasjon som hovedmetode. Samtidig har studien likheter med rene *lekstudier* i forhold til måten hun kvalitativt analyserer lekforløp uten på forhånd å skape kategorier for lekformer. Når hun kompletterer passiv

observasjon med deltakende observasjon og intervju for å bedre forstå det hun iakttar ut fra barnas perspektiv, så henter hun sin inspirasjon fra *etnografiske miljøstudier*. Til sist kan vi også si at studien har likheter med mer *mikrososiologiske* studier og en mer ”nærsynt” måte å studere barns relasjon til sine umiddelbare omgivelser på; studier der den situasjon som studeres fremfor alt oppfattes som sosial og ikke så mye fysisk. En styrke ved Mårtenssons studie er at den tar mål av seg å ivareta *både* den fysiske og sosiale delen av barns lek, samtidig som hun lytter til og fortolker barnas egne meningsproduksjoner i leken.

Mårtensson betrakter barnet som et sosialt kompetent barn, et barn som er en medskaper og konstruktør, og tar som utgangspunkt at barnet selv skaper seg sin kontekst via aktiv handling og tolkning. Hun legger vekt på at vi i analyser av forholdet mellom barn og miljø ikke kan sette til side barnets vilje og evne til tolkning og meningsproduksjon i sin relasjon til miljøet. Fenomen som intensjonalitet, persepsjon og perspektivtaking, følelser og forståelse innenfor en meningsproduserende ramme blir kjennetegnet for barnets forhold til det sosiale og det fysiske miljø.

Mårtenssons perspektiv på landskap og lekesteder for barn kan forbindes med en fenomenologisk tradisjon, der individets produksjon av mening og identitet også kan knyttes til interaksjonen med det fysiske miljø. Geografen Edward Relph fremhever et *steds identitet* som et resultat av samspillet mellom mennesker, stedets fysiske manifestasjon og aktivitetene som tar plass på stedet. Dette er med på å gi stedet mening. På et vis er det noe av dette Mårtensson er inne på når hun sier at utendørsleken skal beskrives og forstås som en *situasjon* og mangetydig relasjon mellom stedet, de deltagende barn og lekens tema. Forskjellen er imidlertid at hun legger hovedvekt på *aktivitetene*. Men hun kommer også inn på hvordan utearealet gir mening eller ikke for noen av barna. Et eksempel er at hun observerte at de største barna noen ganger ikke fant seg til rette i uteområdet, og hun spør om de hadde vokst fra det, at miljøet ikke ga mening lenger?

Den vidløftige leken

Mårtensson viser hvordan ulike perspektiv kan bidra til å tydeliggjøre relasjonen mellom barns lek og det fysiske miljø. Ut fra en gjennomgang av etablert teori og forskning på barns lek og lekemiljøer, lager hun seg noen forutsetninger for utvalg av leksituasjoner i datainnsamlingen. Hun

oppfatter utendørs lek som en situert praksis og denne konteksten vil gjennom hennes forskningsspørsmål defineres, men samtidig skal barnas egne perspektiv bidra til en dypere forståelse av leken. Videre har hun som utgangspunkt at utendørs lek kjennetegnes av en utpreget følelsesmessig og kroppslig relasjon til det fysiske miljø. Hun har tatt utgangspunkt i teorier som vektlegger betydningen av *hengivelse* i lekopplevelsen, og hun bruker dette for å forstå utendørs lek som hengivenhet i fysisk og sosial sammenheng. I analysen bruker hun begrepet *stedsrelatert lystfylt bevegelse* for å skjerpe blikket sitt mot barns følelsesmessige bånd til sine sosiale og fysiske omgivelser, og for å oppdage hvordan det fysiske miljø dras inn i barnas samspill.

Det fysiske miljøets betydning for leken utforskes empirisk støttet av kunnskap og teori om hvordan barn uttrykker og kommuniserer lek og glede. De kriterier hun velger relevante *leksammenhenger* ut fra, er at leken må preges av et mentalt og/eller fysisk bevegelsesmønster med endring i de tre aspektene sted, barn og lektema. Slike leksammenhenger kaller hun for *vidløftige*. Begrepet viser til lek der barna er lystfylt knyttet til enkeltheter i det fysiske miljø, samtidig som de er oppmerksomme mot omgivelsenes videre muligheter og anvender seg av disse. Hun merker seg steder på utearealene hvor leken *vidløftighet* er fremtredende, og disse betegnes i analysen som *dynamiske punkter*. Dette forteller oss noe om hvor på uteområdet barna finner attraktive relasjoner til det fysiske miljø, og hvor på området leken henter sine utgangspunkter. Den *lekens dynamikk* som skisseres for utearealene er da basert på et spesifikt utvalg av leksammenheng, og skal oppfattes som en *mulig* lekens dynamikk for det aktuelle utearealet.

Innsamlingen av data

Den empiriske delen av studien tar utgangspunkt i to ”ganska vanliga förskolgårdar”. Den ene barnehagen (*Landsbygd*) ligger i et boligområde på landsbygda i Västergötland. Den andre barnehagen (*Förort*) ligger i en forstad til Stockholm. Begge er kommunale barnehager, men *Förort* er den største med hensyn til både tomt og antall barn, samt at forstadsbarnehagens uteområde inneholder store partier med naturmark. Mårtensson gir en god beskrivelse av det fysiske utemiljø ved de to barnehagene, og deler også sitt inntrykk med oss av hvordan voksen – barn relasjonen i de to barnehagene er, og presenterer noe refleksjoner rundt den pedagogikk som

praktiseres. Den pedagogiske praksis er noe ulik i barnehagene. Mårtensson gjør seg noen refleksjoner rundt det at barn i forstadsbarnehagen er vant til å ha en noe friere ferdsel ute enn barna på landsbygda. Samtidig er forstadsbarnehagens pedagogikk preget av liten innblanding fra de voksnes side, en pedagogikk Mårtensson mener er gjenkjennelig for den urbane middelklassen. Dette er ikke et tema som Mårtensson forfølger, da det ligger i periferien av studiens hovedtema, men det kan også tenkes at forskjeller i pedagogisk praksis kan virke inn på hvordan barna leker uten-dørs.

Mårtensson beskriver utførlig og informativt metodene hun benytter i datainnsamlingen, og har en interessant metodediskusjon. Hun inviterer oss inn i sine observasjoner og intervju, ved at beskrivelsen av datainnsamlingen og konteksten er levende og presis. Hun forteller åpent om erfaringer, tvil, spontane justeringer og valg i møtet med situasjoner man som forsker ofte ikke kan forutse. For eksempel oppstår situasjoner der hun må gå ut av rollen som forsker og observatør, og inn i rollen som voksenperson overfor barna, når det oppstår en situasjon der de trenger hjelp eller støtte og ingen av personalet er i nærheten. Under de første gruppeintervjuene med barna, der hun viser videoopptak av barnas lek for å sette i gang praten, kommer ikke samtalen i gang fordi barna er vant til at de under filmvisning *ikke* skal snakke. Mårtensson gir oss slik sett innblikk i hvordan et kvalitativt forskningsarbeid i praksis må være åpent for endringer og justeringer. Samtidig er hennes metodekapittel en god orientering om hvordan hun praktisk bearbeidet det innsamlede materialet og hvordan hun brukte nyinnvunnet kunnskap underveis i forskningsprosessen, og ikke minst hvordan hun komprimerer materialet og lager seg kategorier og begreper ut fra empiri. Metodedelen er i tråd med god forskningsskikk fra både den etnografiske tradisjon og ”grounded theory”-tradisjonen. Hennes erfaringer og innsikter vil nok kunne komme de som planlegger liknende kvalitative studier til stor nytte.

Vidløftig lek i praksis

I resultatgjennomgangen behandler Mårtensson barnehagene *Landsbygd* og *Förort* hver for seg. Hun presenterer nummererte fotografier av barn i lek og av steder ute som hun refererer til i teksten. Dette fungerer godt, hvor samspillet mellom tekst og referanser til nummererte bilder er både klargjørende samtidig som det gir leseren en nærhet til materialet. Resultat-

gjennomgangen er empirinær og hun sorterer ut leksituasjoner hun mener er karakterisert av *vidløftig* lek. Dette knyttes så til hvilket fysisk miljø aktiviteten oppsto i. *Vidløftig* lek forekommer på ulike steder, både i natur (steiner, gress, trær, vann m.m.) og i bygde installasjoner (hytte, bro, huske m.m.), og hun beskriver detaljert hvordan barnas samspill med omgivelsene fortøner seg i praksis. Etter beskrivelsen av hver leksammenheng sammenfatter hun den i en kort analyse av hendelsene. Hun avslutter resultatgjennomgangene med oppsummeringer av hvor lekens dynamiske områder kan sies å være på hvert uteareal. Fremstillingen hennes er overbevisende og det er lett å følge resonnementene og hva den *vidløftige* leken består av.

I den påfølgende diskusjonsdelen kommenteres eksempler fra egen empiri med teori og annen forskning, og dette er med på å sette hennes arbeid i et større perspektiv. Mårtenssons analyse og diskusjon fokuserer på relasjonen mellom lekens *vidløftighet* og landskapets betydning i og for denne type lek. Hun konsentrerer seg om de uttrykk for den *vidløftige* leken hun mener å kunne identifisere ut fra sin empiri, og hun tar særlig hensyn til de forutsetninger og funksjoner *kroppsligheten*, det *lystfylte* og den *fysiske bevegelsen* har for barna i leken. Videre trekker hun frem barnas *fascinasjon for dyr* i uteområdet og barna som *medskapere* i uteområdene som eksempler på hvor det vidløftige aspektet i leken trer frem. Utpreget vidløftig lek tar hun som et tegn på at uteområdet fungerer som et frirom for barna, og hun avslutter med å diskutere om barnehagens uteareal er et frirom for barnas lek; om den gir muligheter for sterke lekopplevelser. Hennes egen empiri sammen med etablert teori danner grunnlaget for å si noe mer generelt om forholdet mellom barns lek og det fysiske miljø.

Mårtenssons diskusjon og analyse av barnas samspill med omgivelsene er nyansert og inspirerende lesning. Styrken i diskusjonskapittelet er at hun fortsetter med å være empirinær og på den måten tar utgangspunkt i noe konkret.

Konklusjon

Gir barnehagene rom for den vidløftige leken? Mårtenssons resultatgjennomgang, diskusjon og analyser viser at det skapes en *lekens dynamikk* på flere steder i utearealet, og disse stedene stimulerer barnas lek og det sosiale samspillet ute mellom barna. "Under utomhusleken uttrykker barnen lekfullhet och tillför situationen spänning genom att använda sig av den sociale och fysiska omgivningen på olika sätt. Ibland tycks utomhusleken

handla om att skapa en stärk dynamik, som de sedan mer eller mindre hängivet befinner sig i och försökar handtera”. Mårtenssons arbeid viser at utformingen, karakteren og innholdet i en barnehages uteareal er med på å inspirere barnas valg av aktiviteter og lekformer. Det samme viser også andre studier, men det som kommer særlig godt frem i denne studien er at noen steder fremstår som mer dynamiske for barnas lek enn andre; noen steder innbyr barna mer til utforskning og konstruksjon av aktiviteter enn andre steder. Mårtensson identifiserer og formidler disse stedene til oss, og hun understreker med sitt arbeid betydningen av å skape dynamiske ute-miljø for barn generelt og at barna i barnehagen trenger et uteareal som de opplever som sitt eget. Samtidig viser kunnskap fra hennes studie at det er viktig at barnehagen også har et landskap *rundt seg* som barna kan oppfatte som interessant og mulig å utforske. Dette betyr at det er strategisk viktig å overveie hvor man skal plassere nye barnehager og skoler for at de kan dra nytte av landskapsområder og kvaliteter i nærmiljøet.

Mårtensson har gjennomført et interessant og viktig arbeid i sin studie av relasjonen mellom barn, lek og det fysiske miljø i barnehagen. Hun skaper et nytt begrep som skal hjelpe henne i analysene av barnas aktiviteter; *den vidløftige leken*, og hun viser hvordan barna aktivt samhandler med utearealet. Dette synliggjør barnehagens landskaps betydning for barns lek. Dette er viktige perspektiver å formidle og bør være av interesse for de som forsker på barn, jobber med barn og for de som planlegger fysiske miljø for barn. Som hun selv sier: ”Det är sällan som några kvadratmeter mark kan vara til så mycket glädje för människor som på en förskolgård med dess mycket täta sociala miljö och där det pågår så mycket fysisk aktivitet”.

Hans Petter Ulleberg, stipendiat
Pedagogisk institutt
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
N-7491 Trondheim, Norge
e-post: hans.petter.ulleberg@svt.ntnu.no